

ДОВОДИ І ВИМОГИ КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК МЕЖІ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ СУДОМ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ**ARGUMENTS AND REQUIREMENTS OF A CASSATION APPEAL AS THE LIMITS OF REVIEW OF COURT JUDGMENTS BY THE COURT OF CASSATION**

Стаття присвячена межам перегляду судових рішень у касаційному порядку судом касаційної інстанції (Верховним Судом), якими виступають доводи і вимоги касаційної скарги. В статті визначаються законодавчі підстави для виходу Верховним Судом за межі «вимог касаційної скарги», якщо за результатами перегляду у касаційному порядку судових рішень він дійде висновку про необхідність ухвалення іншого рішення (задоволення касаційної скарги в інший спосіб), ніж просила особа в касаційній скарзі. Аргументується, що вимоги касаційної скарги визначаються клопотанням (проханням) особи, яка її подала, та зазвичай містяться в її прохальній частині у вигляді відповідного способу задоволення касаційної скарги; доводи ж касаційної скарги є її обґрунтуванням, де наводяться безпосередні підстави, на яких подається касаційна скарга і які є підставою відкриття касаційного провадження. Встановлено, що саме доводи (а не вимоги) касаційної скарги визначають межі касаційного перегляду. Наголошується, що застосування законодавцем такого поняття, як «клопотання особи, яка подає скаргу», свідчить, що таке клопотання має бути вирішено відповідно до процесуальних повноважень суду касаційної інстанції за результатами здійсненої перевірки (касаційного перегляду) судових рішень судів попередніх інстанцій. Обґрунтовується позиція про те, що за результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд не може задовольнити «клопотання особи, яка подає скаргу», якщо таке прохання (тобто заявлений спосіб задоволення касаційної скарги) буде суперечити визначеним процесуальним підставам для скасування (зміни) судових рішень або підставам для залишення судового рішення без змін. Робиться висновок, що за результатами розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції ухвалює лише те рішення, яке залежить від встановлених законом процесуальних підстав для залишення без змін чи скасування (зміни, ухвалення нового) судового рішення або передачі справи на новий розгляд, і не може бути пов'язаний вимогами касаційної скарги, тобто клопотанням особи про застосування конкретного способу задоволення її касаційної скарги.

Ключові слова: цивільне судочинство, касаційний перегляд, касаційна скарга, спосіб задоволення касаційної скарги, межі перегляду, вихід за межі, доводи і вимоги касаційної скарги, клопотання, Верховний Суд, суд касаційної інстанції, судові рішення.

The article is reviewing the limits of the review of court judgments in cassation by the court of cassation (Supreme Court), which are the arguments and demands of the cassation appeal. The article determines the legislative grounds for the Supreme Court to go beyond the limits of the “demands of the cassation appeal”, if, based on the results of the review of court judgment in cassation, it concludes that it is necessary to adopt a different judgment (uphold the cassation appeal in a different way) than the person requested in the cassation appeal. It is argued that the requirements of a cassation appeal

are determined by the motion (request) of the person who filed it, and are usually contained in its pleading part in the form of an appropriate method of upholding the cassation appeal; the arguments of the cassation appeal are its justification, which state the direct grounds on which the cassation appeal is filed and which are the basis for opening cassation proceedings. It has been established that it is the arguments (and not the requirements) of the cassation appeal that determine the limits of cassation review. It is emphasized that the legislator's use of the concept of "motion of the person filing a complaint" indicates that such a motion must be resolved in accordance with the procedural powers of the court of cassation based on the results of the verification (cassation review) of the court judgments of the courts of previous instances. The position is substantiated that, based on the results of the consideration of the cassation appeal, the Supreme Court cannot uphold the "motion of the person filing a complaint" if such a request (i.e. the declared method of upholding the cassation appeal) contradicts the specified procedural grounds for the cancellation (change) of court judgments or the grounds for leaving the court judgment unchanged. It is concluded that, based on the results of the consideration of the cassation appeal, the court of cassation adopts only the judgment that depends on the procedural grounds established by law for leaving unchanged or canceling (changing, adopting a new) court judgment or transferring the case for a new consideration, and cannot be associated with the claims of the cassation appeal, that is, the person's request for the application of a specific method of upholding cassation appeal.

Key words: *civil proceedings, cassation review, cassation appeal, method of upholding cassation appeal, limits of review, going beyond the limits, arguments and demands of a cassation appeal, motion, Supreme Court, court of cassation instance, court judgment.*

Будь-яка процесуальна діяльність має свій предмет, яким визначаються межі такої діяльності. Цивільне судочинство, як процесуальна діяльність суду та інших учасників цивільного процесу в сфері здійснення правосуддя в цивільних справах, теж має відповідний предмет, а відтак й межі такої діяльності. І якщо в суді першої інстанції такі межі визначаються позовними вимогами (відповідно до ч. 1 ст. 13 ЦПК суд розглядає справи не інакше як за звернення особи та в межах заявлених нею вимог), яким суд дає оцінку на предмет законності і обґрунтованості, то в судах апеляційної та касаційної інстанції предметом діяльності додатково виступає перевірка законності і обґрунтованості рішення суду нижчої інстанції (ч. 1 ст. 367, ч. 2 ст. 400 ЦПК), хоча в їх «контрольний» діяльності й є суттєві відмінності. Так, зокрема, якщо суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги (ч. 1 ст. 367 ЦПК), то суд касаційної інстанції, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права, в межах позовних вимог, заявлених в суді першої інстанції (ч.ч. 1, 2 ст. 400 ЦПК). З наведених процесуальних положень випливає, що позовні вимоги безпосередньо не виступають предметом оцінки Верховного Суду як суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві, але вони так чи інакше виступають межами перевірки судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанції в касаційному порядку.

Водночас така перевірка (касаційний перегляд) судових рішень судів попередніх інстанцій здійснюється Верховним Судом в «межах доводів та вимог касаційної скарги» (ч. 1 ст. 400 ЦПК). Хоча раніше, наприклад, в попередній редакції ЦПК (до 2017 р.) окремо не виділялись «доводи і вимоги касаційної скарги» як її складові елементи, а було передбачено, що «під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права» (ч. 1 ст. 335 ЦПК в редакції 2004 р.). Разом з тим, на відміну від змісту позовної заяви, в якій має зазначатись зміст позовних вимог, тобто спосіб (способи) захисту прав або інтересів, який позивач просить суд визначити у рішенні (п. 4 ч. 3 ст. 175 ЦПК), серед вимог до змісту касаційної скарги передбачено лише необхідність зазначення «клопотання особи, яка подає скаргу» (п. 6 ч. 2 ст. 392 ЦПК). Причому однозначно не зрозуміло, чи є таке «клопотання» в розумінні ч. 1 ст. 400 ЦПК «вимогами касаційної скарги», які містять відповідні способи задоволення касаційної скарги та зазвичай зазначаються у її прохальній частині.

Науковці, публікації яких присвячено практиці Верховного Суду різних юрисдикцій (зокрема, Д. Лупеник [1], Я. Берназюк [2], В. Уркевич [3], С. Ханін [4], А. Гулик [5], Я. Скоковська [6], Н. Ткачук [7]) зазначене питання не розкривають, хоча воно має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки має безпосереднє відношення до результатів (наслідків) касаційного перегляду судових рішень та правосудних завдань суду касаційної інстанції в цілому.

З огляду на вищевикладене, метою нашої статті є визначення законодавчих підстав для виходу Верховним Судом за межі «вимог касаційної скарги», якщо за результатами перегляду у касаційному порядку судових рішень Верховний Суд дійде висновку про необхідність ухвалення іншого рішення (задоволення касаційної скарги в інший спосіб), ніж просила особа в касаційній скарзі.

Так, зокрема, як слушно зауважує суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюк, суд самостійно може визначити правову норму, яку необхідно застосувати для вирішення спору, навіть щодо якої помиляються сторони, що слідує з принципу «*jura novit curia*» («суд знає закони»), який означає, що зазначення позивачем конкретної правової норми на обґрунтування позову не є визначальним під час вирішення судом питання про те, яким законом потрібно керуватися для вирішення спору; в окремих випадках такий підхід вимагає від суду вийти за межі позовних вимог або вимог апеляційної чи касаційної скарги [8, с. 279]. Суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду В. Уркевич також звертає увагу на непоодинокі випадки, коли суд касаційної інстанції вбачає, що судові рішення судів попередніх інстанцій постановлені з неправильним застосуванням норм матеріального права, порушенням норм процесуального права всупереч висновкам Верховного Суду, однак касаційна скарга не містить відповідних доводів або ж подана лише з підстави, передбаченої п. 4 ч. 2 ст. 287 ГПК України. Очевидно, що в такому випадку слід надати суду касаційної інстанції право з метою забезпечення сталості та єдності судової практики виходити за межі доводів та вимог касаційної скарги, відповідної підстави касаційного оскарження для виправлення допущених судами попередніх інстанцій помилок [3]. З цього можна зробити висновок, що «межі доводів та вимог касаційної скарги» є досить широким поняттям і охоплює не лише «прохання» учасника справи до суду касаційної інстанції («клопотання особи, яка подає скаргу» про застосування того чи іншого способу задоволення касаційної скарги), а й передусім обґрунтування касаційної скарги – тобто безпосередню підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга. Такий висновок випливає з буквального тлумачення положень ч. 1 ст. 400 ЦПК, яка «доводи і вимоги касаційної скарги» пов'язує саме із підставами для відкриття касаційного провадження. Хоча, на наше переконання, межі перегляду у касаційному порядку судових рішень стосуються саме «доводів» касаційної скарги, а не її «вимог». Вказаний висновок також випливає з положень ч. 6 ст. 331 ЦПК (в попередній редакції 2003 року), якою було встановлено, що суддя-доповідач суду касаційної інстанції доповідає зміст оскаржуваного рішення суду та доводи касаційної скарги.

Застосування законодавцем у п. 6 ч. 2 ст. 392 ЦПК такого поняття, як «клопотання особи, яка подає скаргу», свідчить, що таке клопотання має бути вирішено відповідно до положень ЦПК та процесуальних повноважень суду касаційної інстанції за результатами здійсненої перевірки (касаційного перегляду) судових рішень судів попередніх інстанцій.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 409 ЦПК суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право: 1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду; 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд; 4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині; 5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині; 6) у передбачених цим Кодексом випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині; 7) у передбачених цим Кодексом випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-6 частини першої цієї статті.

Застосування Верховним Судом кожного із вищенаведених повноважень пов'язане із встановленням відповідних процесуальних підстав, визначених у відповідних статтях ЦПК, а саме: стаття 410 (підстави для залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень

- без змін); стаття 411 (підстави для повного або часткового скасування рішень і передачі справи повністю або частково на новий розгляд або для продовження розгляду); стаття 412 (підстави для скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення); стаття 413 (підстави для скасування постанови суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції у відповідній частині); стаття 414 (підстави для скасування рішення повністю або частково із закриттям провадження в справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині).

А відтак, Верховний Суд, з урахуванням визначених процесуальних повноважень та в силу приписів ч. 2 ст. 19 Конституції України, за результатами розгляду касаційної скарги не може задовольнити «клопотання особи, яка подає скаргу», якщо таке прохання (тобто заявлений спосіб задоволення касаційної скарги) буде суперечити визначеним процесуальним підставам для скасування (зміни) судових рішень або підставам для залишення судового рішення без змін, адже, як наголошують науковці, основною функцією Верховного Суду є перевірка законності судових рішень, у яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону, допущені судом першої інстанції, або сам їх допустив; при цьому завданням Верховного Суду, як і кожного судового органу, є захист прав, свобод та інтересів осіб шляхом розгляду і вирішення справ, що передбачає прийняття рішень по суті спору. Наголошується, що Верховний Суд виконує функцію касації, а не ревізії. Тому необхідно враховувати, що формальне направлення справ на новий судовий розгляд перетворює Верховний Суд на «проміжну ланку» судової системи та призводить до збільшення строків розгляду справ, порушення розумних строків [1]. Повністю погоджуючись із наведеною думкою зазначимо, що з урахуванням своїх процесуальних повноважень, суд касаційної інстанції не може, наприклад, на «прохання» особи, яка подала касаційну скаргу, скасувати постанову суду апеляційної інстанції і направити справу на новий розгляд до апеляційного суду, якщо дійде висновку про необхідність скасування постанови суду апеляційної інстанції і залишення в силі рішення суду першої інстанції як законного і обґрунтованого, або ж вирішить самостійно ухвалити рішення по суті позовних вимог. Тому невиконання (незадоволення) Верховним Судом заявленого в касаційній скарзі «прохання» особи про застосування певного способу задоволення касаційної скарги в жодному випадку не можна визнати виходом за межі вимог касаційної скарги.

Схожий висновок із відповідним роз'ясненням містився у п. 19 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку» від 14.06.2012 № 10, в якій зокрема зазначалось: якщо особа, яка подала скаргу, заявляє вимогу про скасування судового рішення з направленням справи на новий розгляд, а суд касаційної інстанції ухвалює нове рішення або змінює рішення чи навпаки – це не є виходом за межі доводів касаційної скарги, оскільки у цьому разі суд використовує надані йому законом повноваження.

Тому, на наше переконання, навіть положення ч. 3 ст. 400 ЦПК, які передбачають, що «суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, які передбачені пунктами 1, 3, 4, 8 частини першої статті 411, частиною другою статті 414 цього Кодексу, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги», не можуть слугувати для висновку про те, що вихід за «межі вимог касаційної скарги» можливий виключно у випадках, визначених вказаною статтею ЦПК.

Отже, Верховний Суд застосовує передбачені у ст. 409 ЦПК процесуальні повноваження залежно від встановлення відповідних процесуальних підстав, визначених у статтях 410–414 ЦПК, незалежно від прохання особи, яка подала касаційну скаргу, адже вимоги особи в прохальній частині касаційної скарги не можуть змінювати імперативні приписи статей 410–414 ЦПК, які визначають процесуальні підстави для ухвалення Верховним Судом того чи іншого рішення за результатами касаційного перегляду. Такий підхід застосовувався й за часів дії попередньої редакції ЦПК, зокрема у п. 20 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку» від 14.06.2012 № 10, зазначалось, що при перегляді судових рішень необхідно виходити з повноважень суду касаційної інстанції, визначених статтею 336 ЦПК, і відповідних їм підстав для перегляду судових рішень у касаційному порядку, передбачених статтями 338–342 ЦПК. При цьому суд касаційної інстанції керується статтею 336 ЦПК (відповідним пунктом, частиною) та нормою ЦПК, що визначає підстави перегляду судового рішення в такому разі, і відповідно до такої норми та наданих суду касаційної інстанції повноважень формулює

резолютивну частину своєї ухвали чи рішення. Таке роз'яснення, на нашу думку, впливає також з принципу «суд знає закони», а тому помилкове зазначення особою в касаційній скарзі певних вимог (клопотання про застосування певного способу задоволення касаційної скарги) не звільняє суд касаційної інстанції від обов'язку дати оцінку таким вимогам за результатами встановлення законності/незаконності рішень судів попередніх інстанцій, та застосувати такий спосіб задоволення касаційної скарги, який найбільш повно захищатиме права особи, яка подала касаційну скаргу (за наявності підстав для скасування чи зміни рішення суду) або направлення справи на новий судовий розгляд.

При цьому, на наше переконання, виходячи з правосудної мети та завдань Верховного Суду, про що вже зазначалось вище, Верховний Суд, незалежно від вимог касаційної скарги, не повинен допускати ситуацію, коли справа повертається на новий розгляд до апеляційного суду з «формальних підстав» чи для виконання вказівок Верховного Суду, якщо за результатами касаційного перегляду буде встановлено законність і обгрунтованість рішення суду першої інстанції, яке може бути залишено в силі Верховним Судом, що відповідає його процесуальним повноваженням як суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві.

Таким чином, зважаючи на визначені процесуальні повноваження суду касаційної інстанції, останній ухвалює за результатами розгляду касаційної скарги лише те рішення, яке залежить від встановлених положеннями статей 410–414 ЦПК процесуальних підстав для залишення без змін чи скасування (зміни, ухвалення нового) рішення або передачі справи на новий розгляд, і не може бути пов'язаний вимогами касаційної скарги, тобто клопотанням особи про застосування конкретного способу задоволення касаційної скарги.

Список використаних джерел:

1. Луспенник Д. Завдання Верховного Суду як суду касаційної інстанції. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду*. 20 грудня 2018, 15:59. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/616347/>.

2. Берназюк Я. Касаційний перегляд справи: виняток з правила чи обов'язкова гарантія доступу до правосуддя? Презентація. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/21_05_2024_prezen_bernaziuk.pdf.

3. Уркевич В. Процесуальні фільтри касаційного оскарження судових рішень у господарських справах. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду*. 23 березня 2021, 14:18 URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1092715/>.

4. Ханін С. Вихід за межі доводів та вимог касаційної скарги у практиці КАС ВС. *Юридична газета*. 21 квітня 2025, 12:09. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vihid-zamezhi-dovodiv-ta-vimog-kasacijnanoi-skargi-u-praktici-kas-vs.html>.

5. Гулик А. Г. Касація в системі оптимального інстанційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 150–155.

6. Скоковська Я. П. Визначення меж касаційного розгляду з огляду на положення КПК України та судову практику. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 461-465.

7. Ткачук Н. В. Необгрунтованість вимог касаційної скарги як підстава для обмеження її допустимості в адміністративному судочинстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 1. Том 31 (70). С. 149–154.

8. Берназюк Я. О. Межі розгляду адміністративними судами вимог позову, апеляційної чи касаційної скарги в аспекті забезпечення ефективності правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. Випуск 70. С. 272–282.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025